

A legszélesebb irodalmi körök érdeklődésére igényt tartó kis frászt, — melynek frójában stílusbeli sajátosságainál fogva könnyű felfedeznünk a január hó közepén Párizsból hazaérkezett s a *Budapesti Napló* redakciójában dolgozó *Ady Endrét* — dokumentum jellegénél fogva teljes terjedelmében ideiktatjuk:

Csokonai. Boldog Nyugati országokban a nagyok emléket nem tolja félre a jelennek semmi emóciója. Nálunk még a halott poéták is hamupipőkké. Még emlékünnepeket is csak a politikusoknak, tudunk nagyszabásút rendezni.

Ma száz esztendeje halt meg Csokonai Vitéz Mihály, a magyar költői zsenik egyik legeredetibbe. Országos, nagy ünnepet kellett volna ülni. Hiszen a magyar író-zseni végzeté talán ezt a poétát szenvedtette meg a legfájdalmasabban. Debrecenben, késően hálás szülővárosában el is tervezték már az ünnepet. Ám jöttek a választások: Csokonai várhat. Mégis talán minden intelligens, nemesebb, nem egészen a mában élő magyar áldozott ma egy meleg gondolattal, vagy érzéssel Lilla költőjének. A debreceni ünnep később lesz, ha lesz, de azért Debrecenben mégis volt valami ünnepféle. A Csokonai-társaság tagjai kivonultak a poéta sírjához s a sírt beborították virággal, koszorúkkal. Egy pálmaág volt a koszorúk között, mely Egyiptomból érkezett, a Csokonai sírjára Beöthy Zsolt küldte. Álmodj, ha vannak ott lent álmok, nagyon szép álmokat Csokonai Vitéz Mihály, ki száz évvel ezelőtt olyan fáradtan, szomorúan, magyar zsenihez illően roskadtál sírodba.

(*Budapesti Napló* 1905. január 29.)

Természetesen megvolt az ünnepély májusban — de a közvéleménnyel —, melynek kifejezést a kor élő lelkiismerete, a hivatását teljesítő újságíró adott, — mint ez a tömör szépségű dokumentum igazolja — nem feledtette el, az országos Csokonai-ünnepélynek elmaradását...

FALLENBÜCHL ZOLTÁN

MÓRICZ ZSIGMOND AMBRUS ZOLTÁNHOZ ÍRT LEVELEI

Ambrus Zoltán és a nála tizennyolc évvel fiatalabb Móricz Zsigmond között nem állott fenn baráti kapcsolat, de kölcsönösen nagyrabecsülték egymást. Az alábbi négy levél és egy régi újságcikk világosan mutatja ezt.

1909-ben jelent meg Móricz Zsigmond első könyve, a *Hét krajcár* című novelláskötet; ennek egy példányát a következő levél kíséretében küldte el Ambrus Zoltánnak, akit az akkor már kettészakadt magyar irodalom mindkét táborában egyaránt nagyrabecsültek.

Mélyen tisztelt Uram,

Őn a nagy megértő, a mély gondolatok kedves mestere, remélem nem érti félre, hogy mikor első könyvem megjelenik: sietek vele Önnél kopogtatni. Sok gyönyörűséggel és sok okulással vagyok Önnek adósa, s ezt az adósságomat megvallom ezentúl is gyarapítani vágyom.

Maradok igaz tisztelője, híve

Móricz Zsigmond

Bp. 1909. július 6.

Hogyan vélekedett Ambrus Zoltán Móricz Zsigmondról: egy két évvel később megjelent színbírálatból tudjuk meg. Vajda Ernő a Nemzeti Színházban színrekerült *Ludas Matyi* című vígjátékáról szólva a Magyar Nemzetben így ír (1911. 274.):

»Fazekas Mihály — valószínűleg francia vagy olasz minta után írt — *Ludas Matyi*-ja ma is igen jó sujet-t kínál az igazi írónak. Mert témája: a kizsákmányoló és a proletár örökös harca, amelyben az utóbbi a téma mélyén, igenis, kitűnő anyagául szolgálhat a népies vígjátéknak is, csalfogásaival kerekedik föléje az erősebbnek, a hatalmasnak — azok közé a témák közé tartozik, amelyeket csak egy új társadalmi rend tehet végképpen elavulttá. És akármilyen véres komolyság rejlik a téma mélyén, igenis, kitűnő anyagául szolgálhat a népies vígjátéknak is, annál fogva, mert a szellemi felsőbbség s a csalfogással együttjáró ötletesség megnyilvánulásának a hatásai vígjátéki természetűek. Íróművész — amilyen például Móricz Zsigmond aki most dolgozik egy *Ludas Matyi* című vígjátékon s ennek három jelenetét már közzé is tette — bizonyára nagyon érdekes darabot formálhat ebből a tárgyból. De úgy kell hozzáfognia ehhez, ahogy Móricz Zsigmond tette, aki — mint már a mutatóból is látni — a parasztnyúzó földesúr és a paraszt igazi harcát teszi a darab tengelyévé, s aki az igazi Döbrögit viszi

a színpadra, azt a groteskségében is félelmes figurát, mely művészien megrajzolt, stílusos, nagyszabású karikatúrája az egyetlen személyben ábrázolt osztálybűnöknek.

Nem sokkal később Tóth Imre, a Nemzeti Színház akkori igazgatója, Ambrus Zoltántól, mint a Nemzeti Színház egyik drámaírójától sürgősen véleményt kért Móricz Zsigmond Fortunatus című darbjáról.

Ambrus Zoltán választát, egy keltezés nélküli levélfogalmazvány őrzi :

Móricz Zsigmond : Fortunatus, tört. színdarab 3 felv.

Igen tisztelt Igazgató Úr

A soronkívül olvasott »Fortunatus«-ról véleményemet a következőkben van szerencsém előterjeszteni :

Nekem a darab minden irodalmi érdekessége és értéke mellett sem tetszik, mert 1.º inkább történelmi karikatúra, mint történelmi színdarab és mert 2.º sok színpadi, de még több pszichológiai képtelenséget találok benne. Móricz Zsigmond azonban olyan kiváló tehetség s írói neve máris olyan kitűnő hangzású, hogy a »Fortunatus«-nak a Nemzeti Színházban való előadása szinte kötelelességnek tűnik fel, annyiival inkább, mert a darabtól hibái ellenére is siker várható s még balsiker esetén is elhárítja a felelősséget a színháztól az író neve.

Véleményem megokolását bármikor készségesen részletezem. Ezúttal a sürgősségre való tekintettel csak a rezümét kívántam előterjeszteni.

Bármennyire ajánlotta is a bíráló, a Fortunatus éppúgy, mint a Ludas Matyi nem került színre a Nemzeti Színházban.

Mikor Ambrus Zoltán 1917-ben a Nemzeti Színház igazgatója lett, első újdonságul Móricz Zsigmond Pacsirtaszó című színművét tűzte műsorra. A darab 1917. szeptember 15-én került színre először ; Kodály Zoltán írt hozzá kísérőzenét, a főszerepeket Kürti József, Somlay, Rózsashegyi és Bajor Gizi játszották. Az utóbbinak ez volt első nagy szerepe. A bemutató közönsége a darabot melegen fogadta — mint az akkori lapokban olvashatjuk — a szerzőt sokszor szólították a lámpák elé, a bírálók többsége is dicsérően ír a darabról. A Pacsirtaszó tizenötöszer került színre, ebből nyolc előadás szombatra és vasárnapra esett. Eleinte telt házak előtt adták, de az ötödik előadás után már megcsappant a közönség érdeklődése. (Az igazgató pénztári jelentések alapján készült feljegyzései szerint.)

A tizedik előadás után ezt a levelet írja a szerző az igazgatónak :

Mélyen tisztelt Igazgató Úr,

Szépem kérem, engedélyezzen a holnapi előadásra egymástól külön két-két százalékmentes jegyet számomra. Holnap délelőtt névjegyemmel jelentkezni fognak e célból.

Maradok igaz tisztelettel

kész híve
Móricz Zs.

Bp. 1917. okt. 10

NB. Egészen a vonal alatt és apró betűvel szeretnék panaszt elírni.

Hetek óta bezárkóztam Leányfaluba s a szőlőbe (a szüret nagyon jól sikerült) nem is merem Pestre jönni, azt hittem a darab rettenetesen s igen csúnyán megbukott. Mert feltettém az Ön jóakarataról, amellyel tényleg viseltetik irányomban, hogy még akkor is kitűzi egyszerűen a darabot, ha 1000 kor. a napi bevétel. Valahogy, úgy képzeltem, ez járna nekem.

Mekkora volt a csodálkozásom, mikor egész tűrhető kassza-reportokat kaptam. Mert nem lehetett egy hónap alatt 10 előadásnál többet elérni ; látom a kétheti másorból, hogy egy más darab kilencszer jön ki két hét alatt?

No nem baj. De a színház tényleg nem nekem való terrénem. Meleg üdvözléssel s szeretettel. M Zs

A levélben említett másik darab, amely kilencszer kerül műsorra két hét alatt : Bródy Sándor Dadá-ja, jelentékenyen nagyobb közönségikert ért el, mint a Pacsirtaszó. Még a tizenhatodik előadásán is egészen telt ház előtt került színre.

A Pacsirtaszót már félházas előtt adják, még vasárnap délután is, (ebben az időben egyébként csaknem minden nap egészen telt ház előtt játszanak) mikor Móricz ezt a levelet írja :

[Nyomtatásban]

Móricz Zsigmond
Leányfalu (Pestmegye)

Telefon : 23

Kedves Igazgató Úr,
előlegem levonásakor azt méltóztatott ígérni, hogy a darab előadása után új előleget kaphatok. Mivel a Pacsirta úgy látszik kifutotta pályáját (s nem hozott annyit, amennyi

Jövedet a medvebőrére vettem) nagyon kérem, méltóztassék nekem 3000 (Háromezer) korona előleget kieszközölni.

Szíves választát kérve maradok igaz tisztelő híve
Bp. [áthúzva] 1917. okt. 28. Leányfalu.

Móricz Zs.

NB. Nekem a dolog nov. 1-én volna esedékes, de ha pár napig késik, nem baj az sem.

Az a körülmény, hogy Móricz előleget óhajtott felvenni, arra mutat: szándéka volt rövidesen új darabot adni a Nemzeti Színháznak. Ez azonban nem történt meg. Móricz Zsigmond Ambrus igazgatósága alatt (1922. júl. 1-ig) nem nyújtott be újabb darabot a Nemzeti Színházhoz. (Móricz-darab nem fordul elő a benyújtott és az igazgató által elolvasott színdarabok jegyzékében.) Ennek az oka feltehetően az volt, hogy 1919 őszétől az akkori politikai viszonyok következtében a Nemzeti Színházban baloldali író darabja alig kerülhetett színre. 1920 februárban Pekár Gyula kezdeményezésére Haller István kultuszminister felállította a Színművészeti Tanácsot, amelynek feladata volt arról dönteni, mely darabok adhatók elő a Nemzeti Színházban. Ez a tanács sorra utasította vissza a magyar szerzők darabjait és így egyre jobban elidegenítette az írókat a színháztól. »Jónevű magyar író, aki tökéletesen megbízik az igazgató elismert ízlésében, nem hajlandó darabját a Tanács bírálatára bízni« — olvassuk egy akkori lapban.

Ez lehetett — legalább részben — az oka annak, hogy Móricz Zsigmond ebben az időben nem nyújtott be darabot a Nemzeti Színházhoz.

Arról, hogy megkapta-e Móricz a kívánt előleget, nincsen adatunk. Egy felterjesztés-fogalmazvány (Móricz Zsigmond 3000 korona előlege tárgyában) arra mutat, hogy a színház megtette a felterjesztést, és ha Móricz kívánsága talán mégsem teljesült, az bizonyára nem Ambrus Zoltánon múlt.

FAHIDY JÓZSEF

EGY JÓZSEF ATTILA VERSKÉZIRAT

József Attila egyik sokat vitatott, több változatban ismert (az egyik változatban »Boldog hazug...«, egy másikban »Ó boldog az...« kezdetű) szonettjével kapcsolatban az első pillanatban perdöntőnek látszó, de legalábbis nagy jelentőségű dokumentumra bukkantam: könyveim rendezése közben Weltner Jakab »Marx Károly a munkáról« című munkájának valamelyik antikváriumban vásárolt példányában (a könyv eredeti tulajdonosa nem állapítható meg) megtaláltam a költemény József Attila kezeírásával írott eredetijét.

Mielőtt azonban ennek a fontos kéziratnak az ismertetésére rátérnék, hadd lássuk az eddig ismert változatokat. Az 1952-ben megjelent gyűjteményes kiadás (Akadémiai Kiadó, sajtó alá rendezte Waldapfel József és Szabolcsi Miklós) II. kötetének 182. lapján a szonett »Boldog hazug« cím alatt a következő változatban szerepel:

*Boldog hazug, kinek van istene,
ki rettenetes, de maga a jószág;
kinek sebet kap reszkető keze,
ha leszakítja a tilalmas rózsát.
Boldog hazug — értetlen szelleme*

*a meg nem fogant ártatlan valóság;
pihen rajta a mindenség szeme,
bámulja őt, az öröklét lakosát.*

*Én nem leltem szívemben, sem az égben
s e halott fényű istentelenségben
szívdobogással ringatom magam,*

*kit más-gyötörte anyám azért vert meg,
mert sápadt kézzel loptam én, a gyermek,
jót tudva már, hogy minden odavan.*

Mint a versgyűjteményhez fűzött »jegyzetek«-ből kiderül, a közölt változat »a Múzeumban őrzött, sajátkezüleg javított gépiratról« való és, hogy »megvan ugyanott egy korábbi